

JAKTEN PÅ DEN SANNA KREATIVITETEN

Nils-Eric Sahlin: *Kreativitetens filosofi* (Nya Doxa 2001), 192 sidor.

Filosofisk bok om kreativitet jagar kreativa och okreativa tankar genom historien, men glömmer ibland att se sig omkring i världen.

Kreativitet är ett fenomen som har intresserat såväl filosofer som psykologer och har gett upphov till de mest diversa teorier. Det är därför tacksamt att se hur **Nils-Eric Sahlin** i sin bok *Kreativitetens filosofi* valt att främst koncentrera sig på olika faktiska exempel på kreativitet, istället för att ägna sig åt långa utläggningar av andra kreativitetsforskares arbete. Valet av exempel är enligt författaren avsett att undvika de "standardexempel" som man vanligtvis rör sig med inom kreativitetslitteraturen, samtidigt som han menar att hans exempel visar på hur vår benägenhet att tillskriva någon kreativitet ofta är beroende av värderingsfrågor. Med andra ord menar han att vår benägenhet att säga "Han/hon är kreativ" hänger ihop med vad vi anser om den handling/produkt som personen i fråga presterat.

Vem bär kreativiteten?

Efter denna inledning är det konstigt att Sahlin sedan ägnar resten av boken åt att fjärma sig från denna viktiga insikt. Egentligen är det bara i ett av de inledande exemplen som värderingsfrågan klart lyfts fram. Huvudpersonen i detta exempel är **Theresa Berkley**, bordellmamman som uppfann den första piskmaskinen ("The Berkley Horse"). Hon får stå som en symbol för den sanna kreativiteten som inte uppmärksammas eller erkänns på grund av det låga anseende som sexarbetare åtnjöt och fortfarande åtnjuter i vår kultur. Sahlins poäng tycks helt enkelt vara att Berkleys arbete inte uppfattades som kreativt av hennes omvärld på grund av hennes ställning som sexarbetare. Problemet är här att det, på grund av att Sahlin väljer detta klart laddade exempel, blir osynligt hur också de mest triviala diskussioner vi har kring kreativitet handlar om just värderingar. Eller rättare sagt om att positionera oss själva i förhållande till de olika fenomen som vi är benägna att beteckna som uttryck för kreativitet.

Det känns inte som en överdrift att påstå att Sahlin, efter att ha påpekat att värderingar ibland spelar en roll när vi ska avgöra huruvida någon är kreativ eller inte, övergår till att undersöka den verkliga kreativiteten. Det vill säga den kreativitet som vi genom relativt objektiva kriterier kan granska och godkänna eller underkänna, utan att vi låter oss påverkas av värderingsfrågor. För att få en utgångspunkt för sin undersökning närmar sig Sahlin kreativitet med frågan "vad är kreativitets bärare?". Frågan kan tyckas konstig, men svaret känns inte särskilt främmande. Vi får veta att idéer och tankar är de primära bärarna av kreativitet, det kan väl tyckas naturligt eftersom många av våra handlingar ackompanjeras av någon typ av tanke.

Beskrivningen av idéer och tankar som kreativitets bärare kompletteras sedan med tillägget att kreativitet i grund och botten är en speciell typ av problemlösning. Närmare bestämt den typ av problemlösning som "bryter" reglerna för det gällande spelet och ger oss "nytt" stoff. Men är det verkligen så att vi när vi talar om kreativitet alltid talar om tankar och problemlösning? Om vi tänker oss ett scenario där en förälder som iakttar hur dennes barn spontant börjar vika ett papper så att det tar formen av ett flygplan utbrister "Hon är så kreativ!" – betyder då detta att föräldern utpekar en kreativ idé hos sitt barn, eller handlar det bara om ett uttryck för gillande? Och om uttalandet är ett uttryck för gillande är detta då ett exempel på "falsk" kreativitet? Kunde vi övertyga barnets förälder att han/hon bara är blödig och inte är beredd att se sanningen i vitöga t? Det står klart att ingendera parten i denna diskussion kommer att kunna utgå som objektiv och "sann" vinnare. Snarare kommer diskussionen endast att ge en mer utförlig redogörelse för hur parterna förhåller sig till kreativitet i allmänhet, barnets specifika aktivitet (vikandet av pappersflygplan) o.s.v. Det är nog dessutom oklart vilket problem barnet arbetar med i detta exempel.

Idéer och statyer

Något som genomgående spökar i *Kreativitetens filosofi* är en bild av människan som ett kausalt system där tankar/idéer orsakar handling. Med andra ord så vill Sahlin ha reda på om de idéer som ligger bakom våra handlingar är "äkta" kreativa idéer. Detta perspektiv gör att han kommer att överbetona ett av de sätt på vilka vi talar om kreativitet, nämligen den situation där vi grälar om graden av kreativitet i det någon presterat. Det vill säga den typ av dispyt som oftast handlar om originalitet, i meningen "han var den förste att säga....". Det är dock viktigt att komma ihåg att det i våra liv finns många andra typer av diskussioner kring kreativitet, diskussioner som är långt mer centrala för hur vi

kommer att uppfatta kreativitet som ett mänskligt fenomen. "Vilket kreativt barn", "ett så kreativt upplagt smörgåsbord", "Vilken kreativ miljö" m.m. kunde nämnas som tänkbara exempel där det egentligen inte finns någon plats för denna typ av "grälände". Den beskrivning av kreativitet som Sahlén presenterar verkar snarare höra hemma i en upphovsrättsprocess (vem fick den kreativa idén först?!), alternativt i en vetenskapshistorisk undersökning (var *han* verkligen kreativ?!). Snarare tycks Sahléns kreativitetsbegrepp ha flera paralleller med begreppet originalitet än med det kreativitetsbegrepp vi vanligtvis rör oss med.

Ju närmare man kommer bokens slut desto klarare blir det att den utlovade uteblir, det är de klassiska exemplen på kreativitet (vita män i ännu vitare rockar med spännande genombrott och teorier) som dominerar. Tyngdpunkten ligger, liksom i de flesta psykologiska utredningar, på kreativitet som en speciell typ av problemlösning. Det är i sig inget problem att Sahléns intresse för matematik och traditionell vetenskap här skiner igenom i hans val av exempel, problemet är bara att framställningen blir just så ensidig som de han tidigare kritiserat.

Det avsnitt av boken som behandlar "konstnärlig" kreativitet befattar sig med datorgenererad konst och fortsätter på temat kring idéer och tankar som kreativitetens bärare. Här vill läsaren invända att det är precis lika viktigt för vårt omdöme vilken roll en konstnärs verk fått i ett historiskt perspektiv, samt hur vi kommit att bekanta oss med och förhålla oss till dessa konstverk. Hur vore det till exempel om Michelangelo Buonarroti endast hade haft en storslagen idé till utformningen av en staty av David, men varit en totalt obegåvad skulptör, skulle vi då fortfarande berömma honom för hans kreativitet? Exemplet visar att det ofta är svårt att klart skilja mellan kreativiteten i tankegångarna och kreativiteten i resultaten. Eller rättare sagt: att skarpt skilja dessa två åt är att drastiskt ändra på hur vi vanligtvis talar om kreativitet. Om inte båda dessa komponenter (för att inte tala om de många andra överväganden som så ofta spelar in) togs i beaktande skulle situationen helt enkelt se annorlunda ut.

De Okreativa

Med tanke på det "rättegångsperspektiv" som Sahlin använder sig av, är det föga förvånande att ordet "okreativ", ett ord som för övrigt inte egentligen finns i svenska språket, spelar en central roll i *Kreativitetens filosofi*. Det måste ju, trots allt, finnas en dom utfärda för den "falska" kreativiteten. Det behövs helt enkelt en term för att beskriva de fenomen som inte s.a.s. håller måttet. Låt oss då ta en titt på några historiskt centrala figurer som Sahlin explicit utpekar som (åtminstone i viss grad) okreativa, för att se om vi inte kan komma underfund med Sahlins kriterier för kreativitet.

Bland de filosofer som får en fällande dom i Sahlins domstol finner vi **Sigmund Freud**, **Karl Popper** och **Ludwig Wittgenstein**, de okreativa konstnärerna representeras i sin tur av **W. A. Mozart**. Vilka bevis är det då som domstolen förlitar sig på? Först och främst handlar det om att Sahlin tycker sig kunna spåra flera spår av andra tänkares tankar och idéer hos de åtalade, Freud förlitar sig på **Platon**, Wittgenstein på **Frank Ramsey** och så vidare. De är med andra ord inte helt originella tänkare, de bryter inte tillräckligt klart med traditionen, eller för att använda Sahlins språk så är de pärlplockare i idéernas lagun.

Det kan verka sunt att inte svälja en beskrivning av någon tänkare som helt unikt kreativ, men samtidigt måste man minnas att ingen tänkare arbetar i ett vakuum, utan alltid just i *förhållande* till en tradition. Man kan tycka vad man vill om Freuds idéer, men redan en snabb överblick över hans produktion avslöjar en förmåga att väva ihop motiv från de mest skiftande källor till en intressant vävnad. Att detta inte skulle kunna kallas kreativitet är att gå för långt. De frågor som Wittgenstein arbetar för att upplösa har inte heller uppstått ur intet, utan är viktiga just därför att de är starkt integrerade i vår tanketradition.

Den bild som Sahlin visar upp, där kreativiteten blir större ju längre ifrån etablerade tanketraditioner man kommer, leder i det extrema till att en dåre (om denne har den kunskapsmängd som krävs) i slutändan är mer kreativ än någon annan eftersom denne verkligen tänker "*outside the box*". Snarare är väl det faktum att man arbetar inom en tradition oftare kravet på att något ska uppfattas som kreativt än tvärtom.

För att sammanfatta: det kreativetsbegrepp som beskrivs i *Kreativitetens filosofi* är helt enkelt så snävt att det sist och slutligen döljer mer än det avslöjar om det fenomen som det ger sig ut för att beskriva. På detta sätt blir flera av våra sätt att tala om kreativitet osynliga. Självklart är det inte så att det inte finns några kriterier för vad vi kan acceptera som kreativt, det är bara det att

kriterierna beror på vilket perspektiv vi applicerar. Sahlin sammanfattar sitt eget perspektiv bäst när han skriver att kreativitet i slutändan handlar om att kunna reglerna (traditionen) men också om att känna till vad man inte vet, så att man har de förutsättningar som behövs för att bryta reglerna och skapa nya. Den betoning på kunskap som är genomgående i boken kanske är passande inom matematiken, naturvetenskaperna och vissa typer av filosofi, men den gör en blind för de andra sidorna av det vi kallar kreativitet.

Studerar filosofi vid ÅA
jstolpe@abo.fi

Joakim Stolpe